

**СКАРЛАТ СТЕФАНОВИЧ МАВРОКОРДАТО,
КНЯЗЬ МОЛДАВСЬКИЙ**

Князівська гілка роду Маврокордато бере початок від хіоського купця Лаурентоса Маврогордато (1547, Хіос — ?) та Елені Массімо¹. Один з синів цього подружжя — Ніколаос Маврогордато (1599, Хіос — 1652, Константинополь) — переселився з острова Хіос до Константинополя, тоді столиці Османської імперії та найкрупнішого торговельного центру Середземномор'я. Займаючись торгівлею шовком, він значно збільшив свої статки та увійшов до кола фанаріотів, котрі, спираючись на значні політичні та комерційні зв'язки як при султанському дворі, так і за межами Османської імперії, були активними гравцями на міжнародній арені. Вони користувалися значними привілеями та обіймали ключові посади в османській державній ієрархії. Наприклад, практично спадковими для кількох родин греків-фанаріотів — Маврокордато, Суццо, Караджа, Стурдза, Іпсіланті, Ханджері, Мурузі — стали посади великого драгомана Порти, драгомана адміралтейства, господарів Молдови і Валахії.

Становище Ніколаоса Маврогордато серед впливових родів Фанара і при султанському дворі зміцнив шлюб з Роксаною Скарлатівною (1610, Константинополь — 1684, Константинополь), правнучкою господаря Валахії Раду Міхні, відомого своїм покровительством грекам-фанаріотам. Саме від імені тестя Ніколаоса — багатія Скарлата, поставщика худоби при османському дворі — і вся ця гілка роду отримала прізвище Скарлаті².

Один з синів Ніколаоса та Роксани — Олександр (1641, Константинополь — 1709, Константинополь), відомий вчений у галузі теології, історії, медицини, цивільного права — зробив карколомну кар'єру: був великим драгоманом Порти у 1673–1709 рр. та відігравав найважливішу роль у зовнішній політиці Оттоманської імперії. Практично всі міжнародні зв'язки з європейськими країнами знаходилися в руках Олександра Маврокордато*.

За родовими документами саме Олександр Маврокордато 1698 р. султаном Мустафою II було надано титул князя молдавського³.

Сини та онуки Олександра неодноразово посідали престולי Придунайських князівств. З них найбільш відомі Микола Олександрович (1680,

* Нащадки Ніколаоса засвоїли прізвище «Маврокордато», що, імовірно, пов'язано з невірним написанням латиницею літери “G” як “C”.

Константинополь — 1730, Бухарест) та його син Костянтин Миколайович (1711, Бухарест — 1769, Ясси). Обидва були фігурами неоднозначними, але зробили величезний внесок в економічний та культурний розвиток Молдови і Валахії. За плідну діяльність на ниві освіти сучасники прозвали князів Маврокордато «грецькими Медичі».

Історичні події XVIII — першої половини XIX ст. мали визначальний вплив на долю роду Маврокордато. Різні відгалуження роду опинилися у різних державах: в Російській імперії, де ховалися від турецького гніву чи мешкали на території окупованої Бессарабії; в Румунії, де стали невід'ємною частиною національної еліти; в Греції, де Маврокордато стояли у витоків звільнення та формування незалежної держави. У різні часи представники роду проживали в Австро-Угорщині, Німеччині, Франції.

Одним з перших Маврокордато, що оселився в Росії, був колишній молдавський господар Олександр II Іванович Фіраріс (Утікач). Протягом тривалого часу він підтримував таємні зв'язки з царським урядом, надавав йому неоціненні послуги та «з великої відданості Престолу Російському сприяв підкоренню та приєднанню Криму і через це накликав на всю свою родину незадоволення Оттоманської Порти»⁴.

Слід за ним у Російській імперії оселився його двоюрідний племінник Стефан (1789, Константинополь — 1850, Коміс (Бессарабія)), син великого лагофета Скарлата Олександровича Маврокордато від шлюбу з Анною Раковіцею, що належала до роду молдавських господарів. Після російсько-турецьких воєн Стефан Скарлатович залишився в Бессарабії, яка відійшла до Російської імперії. Йому, як і представникам інших «закордонних грецьких боярських» родів — Мавроді, Гика, Мавроєні, Суццо, Схіна, Власто, котрі виявило лояльність до Російської імперії, царський уряд встановив щомісячну пенсію. Причому потрібно відзначити, що найбільш значну суму — 210 рублів — з 29 персон, внесених до списку, одержали лише двоє — зазначений Стефан Маврокордато і сімейство князя Гики⁵.

Одружився Стефан 9 травня 1805 р. в Константинополі з Катериною Дмитрівною Схіна (1785, Константинополь — 1869, Афіни), дочкою великого драгомана адміралтейства і посла Оттоманської Порти у Франції Дмитра Васильовича Схіна (1750–1842, Кишинів). Обрання нареченої, звичайно, не було випадковим. По-перше, рід Схіна належав до найбільш впливових фанаріотських родів як у Константинополі, так і в Придунайських князівствах. По-друге, роди Маврокордато та Схіна були неодноразово спорідненні. Так рідний брат Катерини Схіна — Іван Дмитрович (1794, Константинополь — 1855, Спа (Франція)) — та рідний дядько Стефана — Георгій Олександрович Маврокордато (? — 1821, Константинополь) — були одружені на рідних сестрах Севастії та Олені Суццо, а племінниця

Катерини — Марія Іванівна Схіна (1819 — 1900, Мірсолава (Бессарабія)) — побралася з Георгієм Олександровичем Маврокордато (1802, Константинополь — 1858, Афіни), двоюрідним племінником Стефана⁶.

Згаданий брат Катерини — постельник Іван Дмитрович Схіна — був одним з найавторитетніших людей у тодішньому бессарабському суспільстві. Відомий мемуарист Ф.Ф. Вігель дає йому таку характеристику: «... з козлиною борідкою маленький Схіна, головний радник Катаказі (бессарабського губернатора Костянтина Антоновича Катаказі, його двоюрідного брата. — *В.Т.*). Він був люб'язний, освічений, з ним значно ближче, ніж з іншими, познайомився я, і я скоріше любив його лисячий розум, ніж лякався його»⁷.

Родина Івана Дмитровича Схіна після окупації частини Молдови російськими військами та створення Бессарабії залишалася на підросійських землях. Російський уряд доброзичливо поставився до Івана Схіна, призначивши йому грошову допомогу у розмірі 175 рублів щомісячно⁸. 13 вересня 1829 р. Іван Дмитрович звернувся до Кишинівської грецької допоміжної комісії, через яку надавалася допомога, з проханням виплатити йому наперед піврічний пенсіон, оскільки він остаточно від'їжджає разом із сім'єю за кордон. Генерал-губернатор новоросійський і бессарабський граф М.С. Воронцов дозволив це лише за умови, що родина Схіна відмовиться від подальших грошових претензій до Допоміжної комісії⁹. 7 грудня 1829 р. комісія повідомила, що Іван Схіна пристав на ці умови, отримав суму у розмірі 1050 російських рублів та разом з родиною, що складалася з дев'яти осіб, виїхав до Греції через Молдову і Валахію¹⁰.

1822 року князь Стефан Маврокордато звернувся до великого князя Костянтина Павловича з клопотанням взяти його сина Скарлата під своє високе заступництво. Великий князь виявив надзвичайну увагу, особисто прийняв прохача у Варшаві, де знаходилася його резиденція як виконуючого обов'язки головнокомандувача польської армії, а фактично намісника нещодавно приєднаного до Російської імперії Царства Польського¹¹.

Звернення Стефана Маврокордато саме до Костянтина Павловича цілком зрозуміло, оскільки другий онук імператриці Катерини II готувався нею до ролі імператора відродженої Візантійської імперії. Він дістав відповідну освіту, його годувальницею була грекinya, цесаревич вивчав грецьку мову, особистим секретарем при ньому був грек Курута, вивезений до Росії під час російсько-турецької війни. Навіть ім'я імператорів Візантійської імперії «Костянтин», до того часу нехарактерне для династії Романових, було обрано імператрицею Катериною для онука з політичних міркувань.

Зусиллями великого князя юний Скарлат Стефанович Маврокордато, в Росії нерідко званий Карлом Стефановичем, 1822 року був влаштований для

отримання освіти до польської аплікаційної школи. 1827 року за клопотанням великого князя Костянтина Павловича Скарлат Стефанович одержав російське підданство¹². Служив князь Маврокордато в російській армії в лейб-гвардії кінній артилерії та вийшов у відставку в чині полковника. 1830 року він брав участь у придушенні так званого польського заколоту у Варшаві¹³.

1848 року він розпочав справу з визнання за ним князівського титулу. Потрібно відзначити, що згідно із законодавством Російської імперії іноземці, котрі в'їхали на територію Росії і мали шляхетне походження, а також дворянські титули, не визнавалися в дворянстві автоматично. Вони повинні були звертатися до відповідної російської державної інституції — Департаменту Герольдії Урядового Сенату — з клопотанням про дозвіл на користування дворянськими привілеями і аристократичними титулами на території Російської імперії. Для успішного вирішення питання треба було надати неспростовні докази своїх прав — документи, що підтверджували отримання родом дворянства й титулів та законне походження від аристократичних предків, універсали на володіння маєтками, затверджені родоводи тощо.

Скарлат Стефанович спочатку надіслав клопотання на ім'я великого князя Михайла Павловича, молодшого брата свого покровителя Костянтина**, з проханням допомогти з визнанням за ним князівської гідності. Такий обхідний маневр полковник С. Маврокордато обрав через відсутність у нього відповідних документів на носіння цього високого титулу. До зусиль Скарлата Стефановича долучилися Військове міністерство і Міністерство юстиції, які звернулися до Департаменту Герольдії Урядового Сенату. Незважаючи на високий рівень заступництва, герольдмейстер Д.М. Замятнін наголосив на відсутності доказів для позитивного рішення у справі Скарлата Стефановича, не визнавав як аргумент використання ним де-факто князівського титулу та констатував, що «в ситуації, яка склалася у цій справі, визнання полковника Маврокордато у князівській гідності буде залежати від «Всемиловитішого воззрення» на наведені у листі його (С.С. Маврокордато — *В.Т.*) обставини»¹⁴.

Проте зацікавленість у позитивному рішенні цього питання, судячи з усього, була велика. Тому незабаром статс-секретар Міністерства юстиції граф В.М. Панін надіслав до Урядового Сенату висновок найвищого законодавчого органу Російської імперії — Державної Ради — від 20 травня 1851 р., скріплений резолюцією імператора Миколи I: «Быть по сему».

** Великий князь Костянтин Павлович на той час вже помер. Це сталося 1831 р.

За цим документом Скарлату Стефановичу Маврокордато дозволялося іменуватися в Росії князем молдавським, беручи до уваги: «1) що походження його у прямій низхідній лінії від Олександра Маврокордато, який одержав від Оттоманської Порти у 1698 р. титул молдавського князя, підтверджується родоводом, засвідченим архієпископом Константинопольським і Вселенським патріархом; 2) що оригінальної грамоти на титул він не міг надати тому, що у Туреччині зазвичай не видавали подібного роду актів, а інших доказів, підтверджуючих його походження, він позбувся, знаходячись у російських військах під час збурення 1830 р. у Варшаві; 3) що правнук зазначеного Олександра Маврокордато, так само Олександр, який управляв князівствами Молдавія і Валахія, сприяючи із відданості до Росії підкоренню та приєднанню до неї Криму, накликав через це на всю свою родину таку підозру Порти, що вимушений був переселитися до Росії, де покійна імператриця Катерина II і прийняла його з милістю, і 4) що сам прохач, правнук останнього Олександра***, вивезений з Константинополя батьком своїм, вступив 1827 р. у підданство Росії та зберігав з того часу постійно князівський титул і з ним був прийнятий на службу»¹⁵.

Помер князь 11 серпня 1851 р. і був похований на Виноградівському кладовищі при Свято-Покровській церкві міста Новомиргорода Херсонської губернії¹⁶.

Побрався Скарлат Стефанович з Аглаєю-Катериною Костянтинівною Катаказі (бл. 1819 — ?), яка належала до відомого і славного роду¹⁷.

Дідом дружини Скарлата Маврокордато був князь Костянтин Олександрович Іпсіланті (1760–1816), великий драгоман Порти (1796–1799), господар Молдови (1799–1802) і Валахії (1802–1806, 1806–1807) — фігура, без сумніву, знакова для грецького національно-визвольного руху. Перебуваючи на османській службі, Костянтин Іпсіланті надавав значні політичні послуги російському урядові, сподіваючись, що у майбутньому Російська імперія допоможе у звільненні Греції від турецького гноблення. Уряд Порти, котрий давно підозрював сім'ю Іпсіланті в антитурецьких настроях, мав нагоду переконатися у цьому під час сербського повстання, яке волоський господар підтримував як морально, так і матеріально. Костянтин був засуджений до страти, тому у серпні 1807 р. разом з родиною втік до Росії. Через помсту османський уряд стратив у Константинополі старого князя Олександра Іпсіланті (1736–1807), батька Костянтина. У Російській імперії місцем

*** У документі помилка: Скарлат Стефанович був правнуком іншого Олександра — Олександра Миколайович Маврокордато, а Олександр Іванович Маврокордато, про якого іде мова вище, доводився Скарлату Стефановичу двоюрідним дідом.

перебування родини Іпсіланті був визначений Київ¹⁸. Довгий час в топоніміці Києва зберігалось ім'я бунтівних греків. В одному з центральних і старовинних районів міста — Печерську — розташований будинок князів Іпсіланті, так зване «Іпсілантьєве подвір'я» (нині вулиця Івана Мазепи, б). Провулок же з тильної сторони садиби носив назву Іпсілантьєва¹⁹.

У Києві служили сини колишнього господаря Молдови і Валахії. Вони були приязно прийняті у домі славного генерала, київського військового губернатора М.М. Раєвського-старшого, дружина якого Софія Олександрівна Константинова, онука видатного російського ученого і письменника М.В. Ломоносова, також мала грецьке походження. Тут брати Іпсіланті зустрічалися з найвідомішими і найцікавішими людьми XIX ст. — графом І. Каподістрією, російськими генералами князями Кантакузенами, російським державним діячем князем В.П. Кочубеєм, великими російськими поетами Д.В. Давидовим і О.С. Пушкіним²⁰.

Тут, у Києві, закінчився життєвий шлях старого князя Костянтина. Його поховали в київському Георгіївському соборі. На могилі Іпсіланті встановили пам'ятник, створений відомим російським скульптором С. Піменовим-старшим. Цей шедевр некрополістичного мистецтва пережив чимало трагічних подій: його переносили, руйнували, проте він і сьогодні прикрашає наше давнє місто²¹.

Дядьки княгині Аглаї-Катерини Маврокордато — брати Іпсіланті, котрі стояли у витоків боротьби за незалежність Греції, починали свою службу в найпрестижніших армійських частинах Російської імперії. Старший з братів — Олександр (1792–1828) — генерал-майор російської армії, ад'ютант імператора Олександра I, учасник російсько-французької війни 1812–1814 рр.; Дмитро (1793–1832) — штабс-ротмістр лейб-гвардії Гусарського полку, ад'ютант М.М. Раєвського-старшого; Георгій (1795–1846) — штабс-ротмістр Кавалергардського полку; Микола (1796–1833) — штабс-ротмістр Кавалергардського полку, ад'ютант М.М. Раєвського-старшого²².

Разом зі свитою князя К. Іпсіланті в Російську імперію виїхали і представники інших фанаріотських родів, пов'язаних з ним родинними зв'язками.

Старша з дочок князя Костянтина — Олена (1787/88–1837) — стала дружиною Олександра Федоровича Негрі (1786–1854), відомого російського дипломата і вченого. Останні роки його життя пройшли в Одесі, де він активно співробітничав в Одеському товаристві історії та старожитностей, створеному одеськими любителями історії й археології. Перу О. Негрі належать праці з історії Греції, Османської імперії та Кримського ханства, які друкувалися в «Записках Одеського товариства історії та старожитностей» і популярному російському часопису «Вісник Європи». Це под-

ружжя не залишило нащадків, і після смерті Олександра Негрі російська гілка роду загасла²³.

Інша дочка Костянтина Іпсиланті — Катерина (1792–1835, Кишинів) — була дружиною Костянтина Антоновича Катаказі (1785 — ?), сина медика султанського двору. Саме їхня дочка Аглая-Катерина і стала дружиною князя Скарлата Маврокордато. Цей шлюб був типовим для фанаріотських родів, оскільки сім'ї обох наречених були неодноразово пов'язані узами родичання. Скарлат та Аглая-Катерина були між собою троюрідними братом та сестрою: бабця з материнського боку Скарлата — Марія Гаврилівна Схіна (бл. 1765 — ?) та бабця Аглаї-Катерини — Олена Гаврилівна Катаказі (бл. 1867–1835, Кишинів) — були рідними сестрами та дочками митрополита Мілетського і Нікомедійського Гаврила Фетала²⁴. До того ж рідний брат матері Скарлата — Олександр Схіна (1799, Константинополь — ?) — одружився з тіткою Аглаї-Катерини — Марією Іпсиланті (1802–1862)²⁵.

Катаказі, використовуючи доброзичливе ставлення російського уряду до греків-фанаріотів і, зокрема, до свого славного родича князя Костянтина Іпсиланті, змогли посісти значні позиції в державній і суспільній ієрархії Російської імперії. Вони одержали російське дворянство, породичалися з багатьма російськими аристократичними родами — Енгельгардтами, Неклюдовими, Дараганами, Гудим-Левковичами.

Тесть Скарлата Стефановича — Костянтин Антонович Катаказі — був десять років губернатором Бессарабії (1817–1827). Відомий російський мемуарист Ф.Ф. Вігель, що довгий час служив у Бессарабії, залишив такі спогади про К.А. Катаказі: «Молоденьким греченям з Константинополя до Молдавії вивіз його господар Іпсиланті, потім одружив на одній з дочок своїх і по незрілості тоді розуму його (і з тих пір мало дозрілого) дав йому тільки звання камінара, як би сказати — титулярного радника. Після втечі з Ясс привіз він його з собою до Петербурга. В нагороду за відданість Іпсиланті і за втрати, що він зазнав, на його прохання, два зятя його, Негрі і Катаказі, прийняті в російську службу з чином дійсного статського радника, начебто відповідного їхньому молдавському званню»²⁶. Потрібно відзначити, що цей відгук може носити дещо суб'єктивний характер, оскільки Ф.Ф. Вігель був відомий своїми антигрецькими настроями.

Один з синів Костянтина Антоновича Катаказі, старший брат княгині Маврокордато — Костянтин (1817–1887) — обрав придворну службу і був шталмейстером російського імператорського двору, інший — Михайло (1822–1891) — дійсним статським радником і київським цивільним губернатором.

На російській державній службі залишився і дядько Аглаї-Катерини Маврокордато — Гаврило Антонович Катаказі (1793–1867, Харків), відомий дипломат, посол Російської імперії в Греції (1832–1843), сенатор²⁷.

Шлюб Скарлата Стефановича з Агласю-Катериною був бездітним, і з їх смертю ця гілка роду Маврокордато загасла. Але в Росії мешкали інші представники роду, що продовжували носити титул князів молдавських, начебто пожалуваний їх пращуру турецьким султаном.

¹ *Argenti P.* Libro d'oro de la noblesse de Chio: 2 vol. — London, 1955. — V. 2. — P. 79; *Stourdza M.D.* Grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et généalogique. — Paris, 1983. — P. 320.

² *Argenti P.* Op. cit. — V. 2. — P. 79.

³ Російський державний історичний архів (далі — РДІА). — Ф. 1412. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 11; Ф. 1343. — Оп. 46. — Спр. 520. — Арк. 10; Дворянские роды Российской империи / Под ред. С.В. Думина. — М., 1996. — Т. 3: Князья. — С. 228.

⁴ РДІА. — Ф. 1412. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 2.

⁵ Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 1. — Оп. 200. — Спр. 71. — Арк. 99–99 зв.

⁶ *Stourdza M.D.* Op. cit. — P. 325, 408.

⁷ *Вигель Ф.Ф.* Записки: В 2-х кн. — М., 2003. — Кн. 2. — С. 1066–1067.

⁸ ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 200. — Спр. 71. — Арк. 99.

⁹ Там само. — Арк. 50–51 зв.

¹⁰ Там само. — Арк. 66–66 зв.

¹¹ РДІА. — Ф. 1343. — Оп. 46. — Спр. 520. — Арк. 5–6.

¹² Там само.

¹³ Там само. — Ф. 1412. — Оп. 12. — Спр. 9. — Арк. 2 зв.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само. — Арк. 9–11 зв.

¹⁶ Там само. — Ф. 549. — Оп. 2. — Спр. 43. — Арк. 3.

¹⁷ *Stourdza M.D.* Op. cit. — P. 265.

¹⁸ Більш детально про князя Костянтина Іпсиланті див.: *Mischevca V., Zavitsanos P.* Principele Constantin Ypsilanti. 1760–1816. — Chişinău, 1999.

¹⁹ *Щербина В.* Спомин у Києві про рід Іпсиланті // Київ та його околиця в історії і пам'ятках. — К., 1926. — С. 336–340.

²⁰ Греки на українських тернах. Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М.Ф. Дмитрієнко, В.М. Литвин, В.В. Томазов, Л.В. Яковлева, О.В. Ясь. — К., 2000. — С. 146.

²¹ Про историю памятника см.: *Мазарати С.* Судьба надгробного памятника Константина Ипсиланти // Україна–Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва:

Тези міжнародної науково-практичної конференції. — Маріуполь, 1996. — С. 225–256; Аврамов И. «С кем милость и любовь, закон и правота...» // Независимость. — 1997, 4 июня. — № 101–102. — С. 15; Его же. И горсть земли из Акрополя // Независимость. — 1997, 4 июля. — № 121–122. — С. 5; Томазов В. Повідомлення // Записки історико-філологічного товариства А. Білецького. — К., 1997. — Вип. 1. — С. 131–132.

²² Мазарати С.Н., Томазов В.В. Род Ипсиланти: (Историко-генеалогический очерк) // Збірник на пошану Людмили Андріївни Проценко. Записки Українського генеалогічного товариства. — К., 2000. — Вип. 1. — С. 92–102.

²³ Греки на українських тернах... — С. 146.

²⁴ Stourdza M.D. Op. cit. — P. 265, 408.

²⁵ Ibid. — P. 408.

²⁶ Вигель Ф.Ф. Указ. соч. — Кн. 2. — С. 1065.

²⁷ РДА. — Ф. 1343. — Оп. 23. — Ч. 1. — Спр. 2175–2178; Stourdza M.D. Op. cit. — P. 265.

**Маврокордато,
Фрагмент родовідної таблиці**

